

BOG'CHA YOSHIDAGI BOLALARGA CHET TILINI O'RGATISHNING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI

O'ktamova Buoyshaxon Baxtiyorjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Qambarov N.M

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bog'cha yoshidagi bolalarga chet tilini o'rgatishning psixolingvistik xususiyatlari yoritilgan. Tadqiqotda bolalarning eshituv idroki, taqlid qobiliyati va ixtiyorsiz xotiraning o'rganish jarayoniga ta'siri ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, o'yin va multimodal metodlarning tilni tabiiy o'zlashtirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Psixolingvistik nazariyalarga tayanib, erta yoshda chet tili uchun qulay sharoit mavjudligi ilmiy asoslanadi. Maqola maktabgacha ta'limda samarali chet tili muhitini yaratishning dolzarbligini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *psixolingvistika, maktabgacha ta'lim, chet tili o'qitish, erta yosh, eshituv idroki, taqlid mexanizmi, ixtiyorsiz xotira, multimodal kirish, o'yin metodlari, neyroplastiklik.*

Globalashuv davrida har bir bog'cha yoshidagi bolalarning psixologik holatini bilish va shunga mos tarzda oqilona va samarali ish yuritish zarurati talab qilinmoqda. Shu o'rinda, chet tilini o'qitishda ham psixolingvistik jihatlarni o'rganish muhim o'rin tutadi. Bu jarayonning psixolingvistik mohiyati shundaki, erta yoshda bola miyasining neyroplastiklik darajasi yuqori bo'ladi va u til birliklarini tabiiy muhitda sezgirlik bilan idrok etadi. Shuning uchun ushbu davrda bola tovush tizimi, intonatsion naqshlar va semantik konnotatsiyalarni bevosita sezgi asosida o'zlashtira oladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida ham chet tilini erta yoshdan o'rgatish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunda psixolingvistik qarashlar muhim teorik asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qitish jarayoni o'ziga xos psixologik va pedagogik xususiyatlarga ega bo'lib, u nafaqat bilim berish, balki har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan va ijodkor shaxsni tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun ham mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Bog'cha yoshidagi farzandlarimizni zamonaviy bilim va ko'p tilli muloqotga tayyor holda tarbiyalash - bu nafaqat shaxsiy taraqqiyot, balki yurtimizning xalqaro maydonda obro'sini yuksaltirish uchun strategik ahamiyatga ega. Ayniqsa, chet tilini ongsiz muhitda o'zlashtirish imkoniyatini yaratish bizning harakatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lmoqda", deya ta'kidlagan edilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tilni tabiiy tarzda va tez sur'atlar bilan o'zlashtirish qobiliyatiga ega bo'lib, bu davr psixolingvistlar tomonidan "eng qulay til o'rganish yoshi" sifatida baholanadi. Chet tilini aynan shu yoshda o'rgatish bolaning tabiiy nutq

qobiliyatini qo'llab-quvvatlaydi, ko'p tillilik uchun zamin yaratadi va kognitiv rivojlanishni kuchaytiradi.

Psixolingvistika fanida L. Vygotskiy, A. Leontyev, N. Chomskiy, S. Krashen singari olimlar bolaning til o'zlashtirish jarayonini kognitiv faoliyat bilan bog'liq murakkab mexanizm sifatida baholagan.

Chomskiyning "til qobiliyati tug'ma" degan g'oyasi maktabgacha yoshdagi bolalarning chet tilini oson qabul qilishini izohlaydi. Uning fikricha, bola nutqni strukturaviy jihatdan umumiy qoidalar asosida tez tahlil qiladi.

Vygotskiyga ko'ra, til ijtimoiy muhitda shakllanadi. Shuning uchun bola bilan o'yin, dialog, qo'shiq va muloqot orqali ishlash til o'rgatishda eng ta'sirli uslubdir.

Krashening Input Hypothesis (Kirish gipotezasi)ga ko'ra, bola tushunishi mumkin bo'lgan, ammo biroz yuqoriroq til darajasidagi axborot orqali samarali o'rganadi. Bog'cha yoshidagi bolalarda bu - vizual, taktil va audial materiallar bilan boyitilgan nutq muhitini yaratishdir.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, erta yoshdagi bola uchun chet tilini o'rganish imprintsion eshituv tizimi orqali amalga oshadi, ya'ni bola nutqni tahlil qilmasdan, uni tabiiy tarzda ichki tizimga joylashtiradi. Shu sababli, bu bosqichda audial stimullar, ko'rish asosidagi idrok, o'yinli faoliyat, musiqiy ritm va hissiy muhit katta ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, kognitiv assotsiatsiyalar va semantik bog'lanishlarni rivojlantirish uchun o'yinli mashg'ulotlar, tasviriy faoliyatlar, dramatzatsiyalar va vizual materiallardan foydalanish samarali natija beradi. Chunki bu faoliyatlar til bilan tafakkur o'rtasidagi psixolingvistik bog'liqlikni faollashtiradi.

Affektiv omillar (bu til o'rganish jarayoniga ta'sir qiladigan emotsional va ruhiy holatlar majmuasidir) ham chet tilini o'zlashtirishda muhim o'rin tutadi. Bolaning o'qituvchiga, o'rganilayotgan tilga va o'zining muvaffaqiyatlariga bo'lgan ijobiy hissiy munosabati uning motivatsion holatini belgilaydi. Shu jihatdan emotsional rezonans til o'rganishning barqarorligini ta'minlovchi psixolingvistik komponent sifatida namoyon bo'ladi.

Bola tilda yangi birliklarni o'zlashtirgan sari uning metakognitiv faoliyati ham rivojlanadi. Til o'rganish orqali bola atrof-muhitni chuqurroq anglaydi, kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi hamda madaniy empatiyani rivojlantiradi. Shu bois, chet tilini o'rgatish jarayoni nafaqat lingvistik, balki shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishning ham muhim omiliga aylanadi.

Bog'cha yoshidagi bolalarda chet tilini o'zlashtirish jarayoniga oid natijalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Eshituv orqali qabul qilishning ustunligi. Bog'cha yoshidagi bolalar yangi tilni avvalo eshituv orqali qabul qiladi. Ularning fonetik differentsiya qobiliyati yuqori bo'lgani sababli chet til tovushlarini aniq qayta talaffuz qila oladi. Fonematik eshituv qobiliyati bu yoshda ayniqsa faol.

2. Taqlid - asosiy o'rganish mexanizmi. Bolalar nutqni taqlid qilish orqali o'rganadi. Pedagogning talaffuzi, intonatsiyasi, mimikasi va harakatlari bolaning tilni o'zlashtirish samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Xotiraning ixtiyorsiz shakllari ustun. Ular ixtiyorsiz xotira orqali tez eslab qoladi. Rasm, harakat, qo'shiq, o'yin orqali berilgan so'zlarni uzoq vaqt eslab qolishadi.

4. O'yin orqali o'rganish samarali. O'yin metodlari bolalarda motivatsiya yaratadi, til o'rganishni tabiiy faoliyatga aylantiradi. "Role-play", qo'g'irchoqlar bilan suhbat, musiqiy o'yinlar, kartochkalar bunga misoldir.

5. Multimodal kirish. Rasm + tovush + harakat orqali berilgan til materiali bolalarda tez o'zlashtiriladi. Chunki ular axborotni ko'proq sensor kanallar orqali qayta ishlaydi.

Ma'lumki, psixolingvistika tadqiqot predmeti bo'yicha tilshunoslikka, tadqiqot metodlari bo'yicha esa psixologiyaga yaqin turadi. Shuning uchun ham tadqiqotimiz maqsadini amalga oshirish, chet tillarini mukammal o'rganish va o'rgatish uchun tilni psixik hodisa sifatida o'rganamiz. Bunda psixolingvistik nuqtayi nazardan, so'zlovchi va tinglovchi, ya'ni bog'cha yoshdagi bolalarning ichki dunyosi ham aks etadi.

Bog'cha yoshidagi bolalarni chet tiliga o'rgatish psixolingvistik jihatdan murakkab, ammo samarali mexanizmlarga asoslanadi. Bu davrda bolaning tilga sezgirligi, eshituv idroki va neyroplastik salohiyati eng yuqori darajada bo'lganligi sababli, o'qitish jarayoni tabiiy va o'yin asosidagi faoliyatlar orqali tashkil etilishi lozim. Interaktiv va multimodal metodlar yordamida bola tilda so'zlashish, eshitish va tushunish ko'nikmalarini uyg'unlashtiradi.

Xulosa

Bog'cha yoshidagi bolalarda chet tilini o'rgatish jarayoni psixolingvistik jihatdan murakkab, biroq juda samarali davr hisoblanadi. Bu davrda eshituv qobiliyati, taqlid, ixtiyorsiz xotira va o'yin faoliyati yuqori bo'lgani uchun tilni tabiiy o'zlashtirish eng qulay darajada kechadi.

Shu sababli o'qituvchilar multimodal yondashuvlar, o'yin texnologiyalari, qo'shiqlar, ertaklar, harakatli mashqlar va vizual materiallardan keng foydalanishi zarur. Til muhitini yaratish va pedagogning emosional qo'llab-quvvatlashi bolaning chet tilini samarali o'zlashtirishida asosiy omillardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Clahsen, H. (1991). Psycholinguistik: Eine Einführung. Gunter Narr Verlag.
2. Zimbardo, P. G., & Gerrig, R. J. (2008). Psychologie. Pearson Studium.
3. Weinreich, D. (2014). Einführung in die Psycholinguistik. UTB.
4. Ellis, N. C. (2005). At the Interface: Dynamic Interactions of Explicit and Implicit Language Knowledge. Studies in Second Language Acquisition.
5. Kambarov N.M. Psychophysiologische Grundlagen des deutsch-unterrichts in weiterführende Schulen <https://doi.org/10.5281/zenodo.7879034> International

Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 7.502 Impact factor

6. Qambarov N.M. Inhalt, Form und Mittel psycholinguistischer Merkmale bei der Bildung deutschsprachiger Bildungskompetenz von Schülern weiterführender Schulen. O'zbekistonda zamonaviy lug'atshunoslik va tarjimashunoslikning dolzarb masalalari Bir tili, ko'p tili, terminologik, frazeologik hamda elektron lug'atlar tuzish masalalari mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari Andijon 2023-yil, 5-sentyabr -B 382-385.